

УДК 321.74-051:324^94(477.86)''1908/1914''

**УКРАЇНСЬКІ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИ В РУСІ ЗА РЕФОРМУ ГАЛИЦЬКОГО
КРАЙОВОГО СЕЙМУ (1908–1914 рр.)****Олег ЖЕРНОКЛЕЄВ***Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
кафедра всесвітньої історії,**вул. Шевченка, 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна**e-mail: oleh.zhernokleiev@pnu.edu.ua**DOI: 10.15330/gal.36.53–60**ORCID: 0000-0002-5897-0785*

Стаття присвячена проблемі участі українських соціал-демократів у русі за реформу Галицького крайового сейму в Австро-Угорщині в 1908–1914 рр.

Українська соціал-демократична партія Галичини й Буковини (УСДП) як складова багатонаціональної, федеративної австрійської соціал-демократії діяла на основі її ідеології та програми. Сподівання на мирні, поетапні соціалістичні перетворення в суспільстві легальним шляхом, унаслідок здобуття більшості в парламенті та інших законодавчих і представницьких органах були одними з ключових у практичній політичній діяльності партії. Оскільки перемозі на виборах перешкоджала стара, антидемократична політична система, цілком логічно, що головною метою та центральним пунктом політичної боротьби партії з кінця XIX ст. стало загальне виборче право – спочатку до парламенту, а згодом і до сейму.

Після проведення в 1907 р. парламентської реформи в епіцентрі боротьби опинився Галицький крайовий сейм. Боротьба за демократизацію виборів до сейму була офіційно визнана як одне з першочергових політичних завдань УСДП. У рамках цієї боротьби партія в 1908–1913 рр. проводила численні масові заходи в багатьох містах і селах Галичини, активно співпрацювала з польськими та єврейськими соціал-демократами, а також з іншими українськими політичними силами, зокрема радикалами й націонал-демократами.

Разом із тим, застаріла, недемократична система голосування на виборах до сейму зумовила те, що власне партійне представництво українських соціал-демократів у Галицькому крайовому сеймі мало епізодичний характер і в цілому, попри значні організаційні зусилля та наявність яскравих особистостей, переважно було результатом сприятливого збігу обставин.

Ключові слова: *соціал-демократія, Галицький крайовий сейм, посол, вибори, виборча реформа, Галичина, Австро-Угорщина.*

Парламентська діяльність мала важливе значення для української секції австрійської соціал-демократії початку ХХ ст., що перебувала під впливом австромарксизму. Фактично головні політичні гасла партії зводилися до введення загального, рівного, безпосереднього й таємного виборчого права до всіх законодавчих і представницьких органів, у тому числі й до крайових сеймів, та завоювання основних демократичних прав і свобод громадян. Це розглядалося як основна передумова посилення політичного впливу в тій мірі, яка дозволила б уже в рамках існуючої держави й капіталістичного ладу здійснювати поетапні суспільні перетворення в соціалістичному напрямку законодавчим шляхом, через здобуття більшості насамперед у парламенті, а також у представницьких органах усіх рівнів¹. Це спонукало соціал-демократію наприкінці ХІХ і особливо на початку ХХ ст. до концентрації організаційних зусиль навколо боротьби за загальне виборче право.

Після проведення в Австрійській частині Австро-Угорської монархії парламентської виборчої реформи 1907 р. суспільна увага цілком закономірно була перенесена на крайові сейми, адже політична система країни стала ще більш суперечливою. Зокрема, Галицький

¹ Жерноклеєв О. Національні секції австрійської соціал-демократії в Галичині й на Буковині (1890–1918 рр.). Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2006. С. 228.

крайовий сейм обирався на основі застарілої куріальної системи із ступеневими виборами, при високих майновому, віковому та інших цензах, фактично позбавляючи виборчого права 90% населення краю та забезпечуючи відчутну перевагу представникам польських найзаможніших верств. Наприклад, у 1906 р. на 159 послів галицького сейму був 81 великий землевласник. Станом на 1911 р. українське представництво в сеймі (включаючи й москвофілів) мало тільки 15% мандатів (поляки – 85%), тоді як навіть за офіційною статистикою частка українців становила щонайменше 46% населення Галицького коронного краю². Невипадково вже з 1907 р. боротьба довкола сеймової виборчої реформи стала центральним політичним питанням у Галичині.

Формування та діяльність українського представництва в Галицькому крайовому сеймі знайшли докладне відображення в працях Олени Аркуші, Ігоря Чорновола, Юрія Плекана, Тараса Водославського³ та ін. Щодо аналізу ставлення галицьких, і насамперед польських соціал-демократів до сеймового питання, участі у виборчих кампаніях і депутатській активності слід відзначити внесок таких дослідників, як Юзеф Бушко, Валентина Найдус, Гаральд Біндер та деякі ін.⁴ Метою нашої статті стало детальніше висвітлення участі Української соціал-демократичної партії Галичини й Буковини (УСДП) у боротьбі за реформу сейму в 1908–1914 рр.

Слід зауважити, що вкрай несприятливі умови та процедура виборів до сейму визначили той факт, що безпосереднє партійне представництво УСДП у сеймі мало епізодичний і до певної міри випадковий характер. З утворенням УСДП до її лав перейшов сеймовий посол від Русько-української радикальної партії, селянин Степан Новаківський, обраний ще 1895 р. від Перемишльського округу. Тоді на виборах на його користь зрікся своєї кандидатури Іван Франко⁵. Підчас сеймових сесій він мешкав у І. Франка разом з іншим послом від радикалів Дмитром Остапчуком (батьком Яцка Остапчука, пізніше відомого діяча УСДП і парламентського посла 1907–1911 рр.). Цікаво, що все необхідне для роботи в сеймі (промови, подання, інтерпеляції), за власним свідченням С. Новаківського, готував для них Франко, а вони “з тим матеріалом ішли до сейму, як учні до школи”⁶. У сеймі каденції 1895–1901 рр. послі-радикали відмовилися увійти до “Руського клубу”, що складався з послідовників О. Барвінського – прибічників “нового курсу”, та утворили окрему опозиційну фракцію з трьох послів (Т. Окуневський, С. Новаківський, Д. Остапчук). Головним речником фракції в сеймі був Т. Окуневський. Радикальні послі підтримували боротьбу проти зловживань місцевих властей під час виборів, за розвиток українського шкільництва та в обороні інтересів селянства⁷.

² Цегельський Л. Довкола виборчої реформи до галицького сейму. *Літературно-науковий вістник*. 1911. Т. 56. Кн. 12. С. 594.

³ Аркуша О. Галицький сейм: виборчі кампанії 1889 і 1896 рр. Львів, 1996; Чорновол І. Українська фракція Галицького крайового сейму. 1861–1901 (нарис з історії українського парламентаризму). Львів, 2002; Чорновол І. 199 депутатів Галицького сейму. Львів, 2010; Плекан Ю. Боротьба за реформу виборчого законодавства до Австрійського парламенту та Галицького сейму (кінець XIX – початок XX ст.). Івано-Франківськ, 2008; Плекан Ю. Перший досвід парламентаризму: українці – депутати Австрійського парламенту та Галицького крайового сейму (1848–1918 рр.). Довідник. Івано-Франківськ : Видавець Третьяк І.Я., 2012; Водославський Т. Господарсько-адміністративні питання українського населення на сесіях Галицького крайового сейму (1908–1914 рр.). *Галичина. Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ, 2021. Вип. 34. С. 234–246.

⁴ Buszko J. Sejmowa reforma wyborcza w Galicji 1905–1914. Warszawa: PWN, 1956; Najdus W. Polska partia socjalno-demokratyczna Galicji i Śląska, 1890–1919. Warszawa : PWN, 1983; Piasecki H. Sekcja żydowska PPSD i Żydowska Partia Socjalno-demokratyczna. 1892–1919/1920. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź : Zakład narodowy im.Ossolińskich, 1983; Binder H. Galizien in Wien : Parteien, Wahlen, Fraktionen und Abgeordnete im Übergang zur Massenpolitik. Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2005; Жерноклеєв О. Національні секції австрійської соціал-демократії в Галичині й на Буковині (1890–1918 рр.). Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2006 та ін.

⁵ Чорновол І. 199 депутатів Галицького сейму. Львів, 2010. С. 162.

⁶ Там само. С. 89, 162–163, 167.

⁷ Чорновол І. Українська фракція Галицького крайового сейму. 1861–1901 (нарис з історії українського парламентаризму). Львів, 2002. С. 214–224.

Степан Новаківський став одним із засновників УСДП, коли разом із старшим братом Петром Новаківським (серед усього 9 осіб) взяв участь в установчій конференції нової партії 17 вересня 1899 р. у Львові⁸. Відтак був якийсь час активним діячем партії та сеймовим послом. Припинив свою каденцію внаслідок складення українцями посольських мандатів у липні 1901 р. на знак протесту проти ігнорування навіть мінімальних національно-культурних, економічних і політичних потреб галицьких українців, зокрема не вирішення питання про відкриття української гімназії у Станиславові та неврахування позиції щодо закону про “рентові оселі”, який зачіпав інтереси українського селянства, переважно незаможного⁹. У результаті цього, а також завершення повноважень Романа Яросевича як посла до австрійської Державної Ради в 1900 р., УСДП у подальшому не мала власного парламентського представництва аж до 1907 р., коли здобула два посольських мандати до австрійського парламенту (Семен Вітик і Яцко Остапчук).

Парламентська реформа 1907 р. актуалізувала й сеймове питання. Червнева 1907 р. конференція УСДП у Львові визначила найенергійнішу агітацію за зміну виборчої ординації до сейму на основі загального, рівного, безпосереднього й таємного виборчого права як першочергове політичне завдання партії¹⁰. Цей же політичний постулат висунули в числі своїх першорядних вимог також українські націонал-демократи й радикали. 5 серпня 1907 р. спільна окружна конференція УСДП і Польської партії соціал-демократичної Галичини та Сілезії (ППСД) у Львові затвердила план акції за реформу, що передбачав навіть можливість оголошення одноденного генерального страйку в усій Галичині¹¹. Уже під час першої сесії нового парламенту соціал-демократичний клуб вимагав від уряду внести проєкт реформи на розгляд крайових сеймів. За цю пропозицію голосував і Український клуб, однак провести рішення не вдалось.

Як і під час руху за загальне виборче право до парламенту, у боротьбі за сеймову реформу соціал-демократи поєднували мирні й легальні форми політичної роботи та загалом виважені політичні кроки із запальною, ліворадикальною мітинговою риторикою, яка мала скоріше морально-психологічне, ніж практичне значення й повинна була налякати панівні верстви, а з іншого боку – мобілізувати маси та підтримати в них бойовий дух. Наприклад, на зборах у Ярославі 25 вересня 1907 р. посол до парламенту, польський соціал-демократ Г. Ліберман заявив, що робітнича депутація до маршалка сейму 29 вересня буде останнім мирним кроком і в разі негативного результату “кулаками вивалимо брами сейму і зруйнуємо його, як французька революція Бастилію”¹². Він стверджував, що причиною всіх революцій були не революціонери, а “засліплений опір і нерозум” влади, а інший промовець заявив, що не відступить “навіть перед браунінгом”¹³.

На практиці соціал-демократичні партії намагались організувати масовий вічовий рух на підтримку своїх вимог. Так, 16 вересня 1907 р. у день відкриття сесії галицького сейму відбулися віча й демонстрації, організовані спільно ППСД й УСДП у Львові, Станиславові, Стрию, Бродах, Бориславі¹⁴. 29 вересня 1907 р. і 27 вересня 1908 р. перед сеймом у Львові відбулись багатотисячні демонстрації, а вимоги демонстрантів були передані маршалкові сейму лідерами польських і українських соціал-демократів¹⁵. Масові збори на тему реформи права виборів до сейму та місцевих громад за участі від кількох сот до декількох тисяч осіб, за даними поліцейських звітів, були неодноразово організовані ППСД протягом 1907–1909 рр. у Кракові, Долині, Борщеві та інших місцях¹⁶.

⁸ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАЛ України), ф. 146, оп. 7, спр. 4759, арк. 1.

⁹ Чорновол І. Українська фракція Галицького крайового сейму. С. 224–225.

¹⁰ Жерноклеєв О. Національні секції австрійської соціал-демократії в Галичині й на Буковині ... С. 377–378.

¹¹ Buszko J. Sejmowa reforma wyborcza w Galicji 1905–1914. S. 86.

¹² ЦДІАЛ України, ф. 146, оп. 8, спр. 697, арк. 53–54.

¹³ Там само.

¹⁴ Жерноклеєв О. Національні секції австрійської соціал-демократії в Галичині й на Буковині ... С. 378.

¹⁵ Das Österreichische Staatsarchiv, Wien, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Ministerium des Innern, Präsidialle, 22/Galizien, Kt. 2111, Präs. 30.9/1907; Kt. 2112, Präs. 9248/1908.

¹⁶ ЦДІАЛ України, ф. 146, оп. 8, спр. 697, арк. 35–40, 42–45; спр. 843, арк. 16–21, 23–29; спр. 1004, арк. 47; спр. 1005, арк. 1–2.

Вимога загального, рівного, прямого й таємного права голосування на виборах до сейму, поряд із жаданням реформи виборчого закону щодо повітових, міських і громадських рад, зайняла чільне місце серед гасел, під якими соціал-демократи проводили традиційне відзначення Першотравневих свят. У 1908–1911 рр. це повсюдно здійснювалося в Галичині спільно ППСД та УСДП, подекуди й за участі єврейських соціал-демократів¹⁷.

Соціал-демократія також послідовно виступала за надання жінкам рівного права голосування на виборах до парламенту, сейму та громадських рад. Так, 19 березня 1911 р. під цим гаслом відбулася тритисячна демонстрація вулицями Кракова на чолі з І. Дашинським та С. Дашинською-Голінською¹⁸. Подібні вимоги ухвалювалися й на багатьох інших масових заходах.

Під час акцій за сеймову виборчу реформу соціал-демократи нерідко співпрацювали з іншими партіями. Наприклад, 11 серпня 1907 р. та 13 вересня 1908 р. у Станиславові відбулись віча, організовані спільно українськими соціал-демократами й радикалами, а 22 вересня 1907 р. у Станиславові відбувся мітинг, скликаний спільно УСДП та ППСД¹⁹. Резолюції з вимогами загального виборчого права до сейму приймалися й на вічах, які проводили націонал-демократи та радикали²⁰.

В умовах цієї боротьби 3 вересня 1907 р. на додаткових виборах до сейму після смерті Д. Остапчука в окрузі Збараж – Нове Село УСДП вдалося провести свого кандидата, селянина Андрія Шмигельського (Андруха Шмігельського) (78 голосів виборщиків проти 66 за урядового кандидата Грегоращука). Він вважався першим соціал-демократом у галицькому сеймі та єдиним за всю його історію²¹. Щоправда, при цьому не береться до уваги перехід С. Новаківського в УСДП у 1899 р.

Проте 16 вересня розпочалася остання сесія сейму, а вже в грудні були розписані нові сеймові вибори, які й відбулись у лютому 1908 р. УСДП узяла в них активну участь, виставивши своїми кандидатами Андрія Шмигельського й Михайла Новаківського (відповідно у Збаражі й Богородчанах) та підтримавши в інших округах кандидатури опозиційних українських партій. У рамках передвиборної кампанії Богородчанська повітова організація УСДП, очолювана М. Новаківським, провела в селах свого округу 40 віч, а на Збаражчині лише протягом 2 тижнів УСДП організувала 28 віч і зборів²². Але тут не вдалося порозумітися з місцевою організацією націонал-демократів²³. У результаті обидва кандидати УСДП програли вибори москвофілам (причому на Збаражчині А. Шмигельський програв з різницею лише у 8 голосів виборщиків), а в цілому сеймові вибори завершилися погромом українського табору – обранням 11 українських послів та 10 москвофілів²⁴.

У подальший період боротьба за виборчу реформу до сейму продовжувалась. Найвищої напруги вона досягла восени 1910 р., коли українські партії під тиском сконсолідованого польського політичного табору, в якому проти українства об'єдналися всі партії, крім ППСД, змушені були вдатися до рішучіших кроків. 18 вересня 1910 р. із нагоди відкриття сесії сейму УСДП і ППСД спільно організували масові віча й збори в 50 містах Галичини, у тому числі 2,5-тисячні робітничі збори у Львові²⁵. Характеризуючи консервативні проекти реформи як нашірку з домагань трудящих мас, УСДП виступила з різкою критикою Українського клубу в сеймі за його нерішучі дії та закликала українських послів звернутися за підтримкою безпосередньо до народу. 19 жовтня Український клуб розпочав обструкцію в сеймі, з якою солідаризувалася й УСДП. 6 листопада у Львові відбувся з'їзд представників усіх українських політич-

¹⁷ Жерноклеєв О. Національні секції австрійської соціал-демократії в Галичині й на Буковині ... С. 379.

¹⁸ ЦДІАЛ України, ф. 146, оп. 8, спр. 1198, арк. 4–6.

¹⁹ Там само, спр. 696, арк. 9–10, 28; спр. 843, арк. 13–15.

²⁰ ЦДІАЛ України, ф. 146, оп. 8, спр. 700, арк. 28–29, 43–44.

²¹ Чорновол І. 199 депутатів Галицького сейму. С. 193. Цікаво, що за повідомленнями газети “Земля і воля” від 19 вересня 1907 р., на першому засіданні сейму за участю А. Шмигельського після заклику маршала на честь цісаря всі присутні встали, а він один демонстративно залишився сидіти.

²² Підрах. за: ЦДІАЛ України, ф. 387, оп. 1, спр. 25, арк. 1–2; спр. 40, арк. 3–5.

²³ Там само, арк. 15–18.

²⁴ Грушевський М. На українські теми. *Літературно-науковий вістник*. 1909. Т. 47. С. 346.

²⁵ ЦДІАЛ України, ф. 146, оп. 8, спр. 1110, арк. 4–5.

них партій, у якому від УСДП узяли участь М. Ганкевич, С. Вітик і М. Новаківський. Після дискусії за участю представників усіх партій було одностайно вирішено продовжувати обструкцію²⁶. Незважаючи на це, польській сеймовій більшості вдалося й цього разу відтермінувати вирішення проблеми. У листопаді 1910 р. С. Вітик виступив у польському соціал-демократичному щоденнику “Głos” зі статтею “Серед бурі”, у якій прагнув “представити українським послам в галицькому сеймі, що вони зробили все можливе і можуть з чистою совістю уступити перед упором польської більшості”²⁷. Стаття мала позитивний резонанс в українській пресі.

Що ж до справи реформи, то вона й надалі залишалася джерелом напруги в українсько-польських відносинах у краї. На Буковині боротьба за сеймову реформу завершилася ще в 1910 р. прийняттям нової виборчої ординації. Це дозволило УСДП у квітні 1911 р. провести на сеймових виборах свого кандидата М. Гаврищука, який став першим і єдиним соціал-демократом у буковинському сеймі²⁸. У Галичині цей процес розтягнувся до 1914 р.

Попри ускладнення становища УСДП внаслідок розколу 1911 р. та міжнаціональних протиріч, обидві фракції партії намагалися продовжувати брати активну участь у суспільно-політичному житті Галичини. Одним із центральних питань полеміки залишалася сеймова виборча реформа.

У січні 1912 р., у зв'язку з відкриттям сесії галицького сейму та відновленням боротьби навколо виборчої реформи, орган фракції “старих” (“централістів”) в УСДП газета “Земля і воля” виступила з передовою статтею, у якій піддала критиці український сеймовий клуб за його готовність погодитися зі збереженням куріальної системи виборів взамін на збільшення українського представництва в сеймі, вимагала послідовного дотримання демократичних принципів реформи й передусім загальності та рівності виборчого права²⁹. 29 січня у Львові в залі товариства “Яд Харузім” було проведено спільне робітниче віче (1 тис. учасників), на якому виступали представники ППСД, УСДП і Єврейської соціал-демократичної партії (ЄСДП). Зокрема, доповідач І. Дашинський скритикував проєкт реформи, за яким робітниче населення 25 міст, у тому числі Львова й Кракова, мало отримати лише 10 місць у сеймі, тоді як 2 тис. шляхтичів – 44 місця³⁰. 11 лютого “старі” разом із ППСД та ЄСДП організували 10-тисячну демонстрацію перед будинком сейму, під час якої С. Вітик зустрівся з українськими сеймовими послами й передав їм вимоги демонстрантів, зокрема й щодо загального права голосування. У відповідь К. Левицький запевнив у відданості українських послів ідеї демократичних виборів, але підкреслив неготовність до цього сеймової більшості та уряду. Після цього позиція демонстрантів була представлена маршалкові сейму С. Бадені, який обіцяв докласти зусиль до полагодження справи³¹.

“Молоді” українські соціал-демократи (“сепаратисти”) теж узяли активну участь у цій демонстрації, а також самостійно організували низку віч із вимогою загального виборчого права до сейму. Так, 7 лютого 1912 р. В. Левинський та П. Буняк скликали народне віче в залі товариства друкарів у Львові. Промовці М. Темницький, О. Безпалко, І. Сіак у віщерт заповненому залі піддали критиці господарку та політику крайового сейму, а також проєкт його реформи. Резолюція зібрання містила жадання загального, безпосереднього і таємного виборчого права до сейму, а також протест проти несправедливості щодо українців і вимогу належного представництва для кожного народу відповідно до його чисельності³². Водночас позиція “молодого” напряму в УСДП, як свідчать публікації їхньої преси цього періоду, мала певні відмінності. Враховуючи, що практичне втілення постулату загального виборчого права до сейму було наразі нереальним через політику польської більшості, “молоді” пропонували визнати, що

²⁶ ЦДІАЛ України, ф. 146, оп. 8, спр. 1114, арк. 79–80.

²⁷ Жерноклеєв О. Національні секції австрійської соціал-демократії в Галичині й на Буковині ... С. 380.

²⁸ Verein für Geschichte der Arbeiterbewegung, Wien., Altes Parteiarhiv (2), Archiv Sozialdemokratische Parteistellen, Parteivertretung, Kt. 140, М. “Bukowina”, Tätigkeitsbericht der Bukow. Landesorganisation.

²⁹ Справа виборчої реформи. *Земля і воля*. 1912. 27 січня.

³⁰ Там само. 3 лютого.

³¹ Там само. 17 лютого.

³² Державний архів Львівської області, ф. 350, оп. 1, спр. 3257, арк. 23–24, 30.

українські послы боронили найбільш поступовий варіант реформи, який за тодішніх відносин можна було вибороти, та вважали, що всі українці без різниці партій мали б підтримати Український клуб у тій боротьбі.

Конференція УСДП-“централістів” 3 березня того ж року в спеціальній резолюції підкреслила, що вважає реформу на основі загального виборчого права “за одиноко відповідачу так інтересам широких робочих мас, як і української нації”³³. При цьому “старі” й надалі дотримувалися лінії на тісну співпрацю з польськими соціал-демократами, продовжували організацію спільних політичних акцій і масових заходів. Як свідчать поліцейські реляції, протягом 1912 – початку 1913 рр. М. Ганкевич, С. Вітик, Т. Мелень узяли участь та виступали з промовами на багатьох масових зборах і мітингах, проведених ППСД у населених пунктах Східної Галичини. На них піднімалися питання важкого становища різних категорій робітників, рівноправ’я жінок, обговорювалася внутріполітична ситуація в Австро-Угорщині³⁴. Наприклад, 12 травня 1912 р. у Львові, як і в усіх великих містах австрійської частини імперії, соціал-демократи провели віче жінок, резолюції якого вимагали надання їм активного й пасивного виборчого права до парламенту, сейму та громадських рад, а також права належати до політичних організацій. У Львові від УСДП виступив М. Ганкевич, а завершилося віче походом вулицями міста до пам’ятника А. Міцкевичу. Подібні заходи були проведені ППСД і 9 березня 1913 р. у Кракові та Львові³⁵.

Вибори до сейму в сільській курії в червні 1913 р. принесли позитивний результат українцям. Обрано 30 українських послів, у т. ч. й М. Новаківського, колишнього провідника УСДП на Богородчанщині, на той момент вже у статусі безпартійного. Окрім нього, українське населення загалом репрезентували 23 націонал-демократи, 6 радикалів, 1 старорусин і 1 москвофіл³⁶.

Певна активізація роботи в сільській місцевості дозволила окружній організації ППСД у Західній Галичині в травні – червні 1913 р. уперше взяти реальну участь у сеймових виборах. Польські соціал-демократи апріорі не розраховували на перемогу в жодному з округів, з огляду на відкриті й ступеневі вибори, однак здобули помітну кількість виборщиків у деяких повітах (у Хшанувському – 25, Краківському – 26, Бяльському – 20, у повітах Подгуже й Величка, де від ППСД балотувався З. Клеменсевич, – 65). Розглядаючи кампанію через призму альтернативи “за чи проти сеймової виборчої реформи”, партія в кінцевому турі виборів віддала свої голоси за кандидатів від політичних сил, які підтримували реформу та проти її противників³⁷. 6–8 грудня 1913 р. делегати XIII з’їзду ППСД у Кракові засудили зрив уже практично готової польсько-української угоди та заявили про продовження активної боротьби за загальне право голосування до сейму³⁸. З’їзд також ухвалив резолюцію, що вимагала запровадження загального виборчого права до сейму Сілезії³⁹.

Не визнана австрійською соціал-демократією ЄСДП щодо сеймової реформи виступала солідарно з польськими та українськими соціал-демократами. Черговий VI з’їзд партії відбувся 23–24 жовтня 1913 р. у Кракові за участю 70 делегатів із Галичини й Буковини та офіційного представника Бунду. З’їзд вирішив відновити активну боротьбу за реформу крайового сейму, висловився за утворення окремих виборчих округів з єврейською більшістю, запротестував проти національних курій⁴⁰.

Наприкінці січня 1914 р. у справі сеймової реформи було досягнуто довгоочікуваного компромісу, а в лютому прийнято новий виборчий закон для Галицького крайового сейму. Українцям були виділені 62 мандати з 228 (27,2 %). Великі землевласники загалом обирали 45 послів, усе селянство коронного краю – 105, міське населення – 12 послів. “Сам факт... є радісний”, – писала газета УСДП “Праця” 1 квітня 1914 р., але вказувала на необхідність по-

³³ Жерноклеєв О. Національні секції австрійської соціал-демократії в Галичині й на Буковині ... С. 431.

³⁴ Там само. С. 429.

³⁵ Там само. С. 430.

³⁶ *Добра Новина*. 1913. 10 липня. С. 2.

³⁷ Archiwum Narodowe w Krakowie, Inwentarz tymczasowy, 1794. TeKa Zygmunta Klemensiewicza (1913–1917), s. 93.

³⁸ ЦДІАЛ України, ф. 146, оп. 8, спр. 1410, арк. 14.

³⁹ Там само.

⁴⁰ Там само, спр. 1411, арк. 3.

дальшої боротьби за загальне, рівне, безпосереднє й таємне виборче право до всіх представницьких органів, отже й до сейму: “Новий виборчий закон до сойму мусить бути змінений...”. V (об’єднавчий) з’їзд УСДП 1–2 березня 1914 р. у Львові дав партійно-політичну оцінку найактуальнішим подіям суспільно-політичного життя Галичини й України. Зокрема, новий виборчий закон для крайового сейму зі збільшенням української репрезентації, але збереженням куріальної системи виборів, з’їзд в окремій резолюції розцінив як недостатній і як лише “вступ до дальшої реформаторської акції” аж до здобуття загального виборчого права⁴¹. Проте подальшому розвитку цього руху завадив початок Першої світової війни.

Отже, УСДП як організаційна складова багатонаціональної, федеративної австрійської соціал-демократії діяла на основі її ідеології та програми. Сподівання на мирні, поетапні соціалістичні перетворення в суспільстві легальним шляхом, унаслідок здобуття більшості в парламенті та інших законодавчих і представницьких органах були одними з ключових у практичній політичній діяльності партії. Оскільки перемозі на виборах перешкоджала стара, антидемократична політична система, цілком логічно, що головною метою та центральним пунктом політичної боротьби партії з кінця XIX ст. стало загальне виборче право – спочатку до парламенту, а згодом і до сейму.

Після проведення в 1907 р. парламентської реформи в епіцентрі боротьби опинився Галицький крайовий сейм. Боротьба за демократизацію виборів до сейму була офіційно визнана як одне з першочергових політичних завдань УСДП. У рамках цієї боротьби партія в 1908–1913 рр. проводила численні масові заходи в багатьох містах і селах Галичини, активно співпрацювала з польськими та єврейськими соціал-демократами, а також з іншими українськими політичними силами, зокрема радикалами й націонал-демократами.

Натомість застаріла, недемократична система голосування на виборах до сейму, як і брак аграрної програми та міцної соціальної опори в селі, зумовила те, що власне партійне представництво українських соціал-демократів у Галицькому крайовому сеймі мало епізодичний характер і в цілому, попри значні організаційні зусилля та наявність яскравих особистостей, переважно було результатом сприятливого збігу обставин.

UKRAINIAN SOCIAL DEMOCRATS IN THE MOVEMENT FOR THE REFORM OF THE GALICIAN REGIONAL DIET (1908–1914)

Oleh ZHERNOKLEIEV

*Vasyl' Stefanyk Precarpathian National University,
Department of World History,
Shevchenko St., 57, 76018, Ivano-Farnikvsk, Ukraine
e-mail: oleh.zhernokleiev@pnu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-5897-0785*

Summary

The article is devoted to the problem of the participation of Ukrainian social democrats in the movement for the reform of the Galician Regional Diet (Sejm) in Austria-Hungary in 1908–1914.

The Ukrainian Social Democratic Party of Galicia and Bukovyna (USDP) as a component of the multinational, federal Austrian Social Democracy acted based on its ideology and program. Hopes for peaceful, step-by-step socialist transformations in society by legal means as a result of gaining a majority in the parliament and other legislative and representative bodies were one of the key factors in the practical political activity of the party. Since victory in the elections was hindered by the old, anti-democratic political system, it is quite logical that since the end of the 19th century the main goal and central point of the party's political struggle became the universal suffrage – first to the parliament, and later to the Diet.

After the implementation of the parliamentary reform in 1907, the Galician Regional Sejm was at the epicenter of the struggle. The struggle for the democratization of elections to the Sejm was officially recognized as one of the primary political tasks of the USDP. As part of this struggle, in 1908–1913, the party held numerous mass events in many cities and villages of Galicia, actively cooperated with Polish and Jewish social democrats, as well as with Ukrainian political forces, in particular radicals and national democrats.

⁴¹ Жерноклеєв О. Національні секції австрійської соціал-демократії в Галичині й на Буковині... С. 443.

At the same time, the outdated, undemocratic system of voting in elections to the Sejm caused the fact that the actual party representation of the Ukrainian Social Democrats in the Galician Regional Sejm was episodic in nature and, in general, despite significant organizational efforts and the presence of bright personalities, was mostly the result of a favorable coincidence of circumstances.

Keywords: social democracy, Galician Regional Sejm, deputy, elections, electoral reform, Galicia, Austria-Hungary.

REFERENCES

- Archiwum Narodowe w Krakowie [The National Archives in Krakow] (in Poland).
- Arkusha, O. (1996). Halytskyi seim: vyborchi kampanii 1889 i 1896 rr. [Galician Diet: the election campaigns of 1889 and 1896] Lviv (in Ukrainian).
- Binder, H. (2005). Galizien in Wien: Parteien, Wahlen, Fraktionen und Abgeordnete im Übergang zur Massenpolitik [Galicia in Vienna: parties, elections, parliamentary groups and members of parliament in the transition to mass politics]. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften (in German).
- Buszko, J. (1956). Sejmowa reforma wyborcza w Galicji 1905–1914 [Electoral reform of Deit in Galicia 1905–1914]. Warszawa: PWN (in Poland).
- Das Österreichische Staatsarchiv, Wien. [The Austrian State Archives, Vienna] (in German).
- Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti [State Archive of Lviv Region] (in Ukrainian).
- Dobra Novyna* [Good News]. 1913. 10 lypnia. S. 2 (in Ukrainian).
- Chornovol, I. (2002). Ukrainska fraktsiia Halytskoho kraiovoho seimu. 1861–1901 (narys z istorii ukrainskoho parlamentaryzmu) [The Ukrainian faction of the Galician Regional Diet. 1861–1901 (an essay on the history of Ukrainian parliamentarism)]. Lviv : Instytut ukrainoznavstva imeni Ivana Krypiakevycha NAN Ukrainy (in Ukrainian).
- Chornovol, I. (2010). 199 deputativ Halytskoho seimu [199 deputies of the Galician Diet]. Lviv : Triada plus. (in Ukrainian).
- Hrushevskiy, M. Na ukrainski temy [On Ukrainian topics]. *Literaturno-naukovyi vistnyk*. 1909. T. 47. S. 346 (in Ukrainian).
- Najdus, W. (1983). Polska partia socjalno-demokratyczna Galicji i Śląska, 1890–1919 [The Polish Social Democratic Party of Galicia and Silesia, 1890–1919]. Warszawa : PWN (in Poland).
- Piasecki, H. (1983). Sekcja żydowska PPSD i Żydowska Partia Socjalno-demokratyczna. 1892–1919/1920 [The Jewish section of the PPSD and the Jewish Social Democratic Party. 1892–1919/1920]. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź : Zakład narodowy im. Ossolińskich (in Poland).
- Plekan, Yu. (2008). Borotba za reformu vyborchoho zakonodavstva do Avstriiskoho parlamentu ta Halytskoho seimu (kinets XIX – pochatok XX st.) [The Struggle for the reform of the electoral legislation to the Austrian Parliament and the Galician Diet (end of the 19th – beginning of the 20th century)]. Ivano-Frankivsk : Vydavets Tretiak I. Ia (in Ukrainian).
- Plekan, Yu. (2012). Pershyi dosvid parlamentaryzmu: ukraintsi – deputaty Avstriiskoho parlamentu ta Halytskoho kraiovoho seimu (1848–1918 rr.). Dovidnyk [The first experience of parliamentarism: Ukrainians - deputies of the Austrian Parliament and the Galician Regional Diet (1848–1918). Directory]. Ivano-Frankivsk : Vydavets Tretiak I.Ia (in Ukrainian).
- Sprava vyborchoi reformy [The matter of electoral reform]. *Zemlia i volia*. 1912. 27 sichnia; 3, 17 liutoho (in Ukrainian).
- Tsehelskyi, L. Dovkola vyborchoi reformy do halytskoho seimu [Around the electoral reform to the Galician Diet]. *Literaturno-naukovyi vistnyk*. 1911. T. 56. Kn. 12. S. 594 (in Ukrainian).
- Tsentrалnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Lviv [Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv] (in Ukrainian)
- Verein für Geschichte der Arbeiterbewegung, Wien., Altes Parteiarchiv (2), Archiv Sozialdemokratische Parteistellen [Association for the History of the Workers' Movement, Vienna, Old Party Archive (2), Archive of the Social Democratic Party Offices] (in German).
- Vodoslavskiy, T. (2021). Hospodarsko-administrativni pytannia ukrainskoho naseleння na sesiiakh Halytskoho kraiovoho seimu (1908–1914 rr.) [Economic and administrative issues of the Ukrainian population at the sessions of the Galician Regional Diet (1908–1914)]. *Halychyna. Naukovyi i kulturno-prosvitnii kraieznavchyi chasopys*. Ivano-Frankivsk. Vyp. 34. S. 234–246 (in Ukrainian).
- Zhernokleiev, O. (2006) Natsionalni sektsii avstriiskoi sotsial-demokratii v Halychyni y na Bukovyni (1890–1918 rr.) [National sections of Austrian Social Democracy in Halychyna and Bukovyna (1890–1918)]. Ivano-Frankivsk: VDV TsIT Prykarpatskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stefanyka (in Ukrainian).

УДК 930.2: 94(477.83)“1918/1919”: 316.334.3

**РЕАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЗУНР
(НА МАТЕРІАЛАХ РУДКІВСЬКОГО ПОВІТУ)****Дмитро ПУГАЧ**

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра новітньої історії України імені Михайла Грушевського,
вул. Університетська, 1, Львів, 7900, Україна

e-mail: dmpgch@gmail.com

DOI: 10.15330/gal.36.61–69

ORCID: 0000-0001-5044-1005

Розглянуто законодавчу та нормотворчу діяльність Західно-Української Народної Республіки у галузі урядового фінансування малозабезпечених груп населення та особливості її реалізації у Рудківському повіті впродовж листопада 1918 р. – травня 1919 р. На основі архівних матеріалів продемонстровано, що попри високу зацікавленість держави та суспільства у впровадженні активної соціальної політики, на практиці ефективним діям центральної та місцевої влади перешкоджала низка труднощів. Розкрито процес правового унормування виплати допомоги сім'ям військовослужбовців та проаналізовано фінансові обмеження, бюрократизм та погану комунікацію, що ускладнювали реалізацію платежів. Звернено увагу на успішні заходи уряду з підтримки евакуйованих осіб, державних службовців, працівників залізничного транспорту, вчителів та греко-католицьких священиків. Підсумовано, що, незважаючи на намір високопосадовців ЗУНР сформувати комплексну фундаментальну соціальну політику, їхні дії мали запізнілий та непослідовний характер, були покликані вирішити найнагальніші потреби.

Ключові слова: Західно-Українська Народна Республіка, Рудківський повіт, соціальна політика, урядова фінансова допомога, малозабезпечені категорії населення.

У наукових працях, присвячених проблематиці Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР), домінують теми державотворчої, зовнішньополітичної та військової історії. Така звужена політико-мілітарна призма не дає змоги повністю розкрити всі аспекти життя місцевого населення і реальні соціально-економічні й побутові ситуації та труднощі, які вони переживали. Адже специфіку утворення та функціонування ЗУНР визначав не лише перебіг законодавчої роботи та урядових дискусій, а й аграрна, продуктова, фінансова, гуманітарна й епідеміологічна кризи, які наклали свої особливості на реалізацію задумів очільників республіки. Відтак дослідження соціального життя населення, одним із проявів якого була практична реалізація проектів урядової фінансової допомоги населенню, може доповнити наукову картину тогочасного суспільства.

Тематика соціальної політики ЗУНР знайшла обмежене відображення в історіографії. Окремі згадки про соціальний захист малозабезпечених груп населення можна знайти у праці М. Вітенка, присвяченій побутовій історії жителів Станиславова періоду ЗУНР¹. Також питання виплати населенню фінансової допомоги досліджено у статті Л. Дрогомирецької та Б. Савчука², які розкрили хронологію та зміст законів та нормативних актів, спрямованих на матеріальну допомогу державним службовцям, вчителям та працівникам залізничного транспорту. Юридичний аспект питання також розкритий у дисертаційних дослідженнях Л. Кишакевича³ та М. Луцького⁴. Крім цього, побіжну інформацію можна знайти в узагальнюючих

¹ Вітенок М. Повсякденне життя Станиславова в період існування ЗУНР. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. Івано-Франківськ, 2014. Вип. 5. С. 29–36.

² Дрогомирецька Л., Савчук Б. Соціально-економічна політика ЗУНР: історико-правовий аспект. *Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. 2014. Вип. 25–26. С. 132–141.

³ Кишакевич Л. Фінансово-економічна політика ЗУНР: історико-правовий вимір : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.01/ Національний університет “Львівська політехніка”. Львів, 2014. 22 с.

дослідженнях М. Литвина та К. Науменка⁵, С. Макарчука⁶, Б. Тищика⁷, О. Павлишина⁸, авторських колективів під головуванням М. Кугутяка⁹ та О. Карпенка¹⁰, та ін. Водночас деякі практичні аспекти: фінансова допомога сім'ям мобілізованих та евакуйованим особам, процедури отримання дозволу на виплати, реальне надання коштів населенню, роль повітової та сільської адміністрації, місцеві особливості соціальної політики – залишилися недослідженими.

Вибір територіальних меж дослідження – Рудківського повіту ЗУНР – не випадковий, адже історія цього повіту добре задокументована. Розвідка ґрунтується на неопублікованих матеріалах фонду Рудківського повітового комісаріату, що зберігаються у Державному архіві Львівської області. Серед них – листування між центральною і місцевою адміністраціями, чернетки розпоряджень влади, урядові акти, звіти та статистичні зведення від громадських комісарів, заяви та прохання простих мешканців. Цей унікальний комплекс джерел (що за своєю різноманітністю не має аналогів серед збереженої документації інших повітових адміністрацій), дозволяє не лише детально розглянути практичну реалізацію політики соціального захисту населення ЗУНР на місцях, але й через цю призму окреслити процеси, характерні для території всієї держави.

Польсько-українська війна 1918–1919 рр., як і будь-який збройний конфлікт, породжувала соціальні катаклізми, які суттєво ускладнювали життя населення. Масова мобілізація чоловіків та повернення додому частини з них інвалідами викликало труднощі в обробітку селянського господарства. Вимушена евакуація частини жителів із прифронтових зон (наприклад, у Рудківський повіт прибували переселенці із Городеччини, Хирова, Львова), збільшення кількості вдів та сиріт зумовлювали виникнення малозабезпечених груп, які потребували державної опіки. Одним із елементів політики ЗУНР і стало надання матеріальної допомоги таким особам.

Вочевидь, найбільш актуальним та болючим було питання виплати так званих військових причинків – грошової компенсації сім'ям мобілізованих до армії чоловіків. Зважаючи на буремні політичні обставини, питання виплат малозабезпеченим групам населення привернуло увагу урядовців та законодавців щойно на початку січня 1919 р. У програмному зверненні до громадян Ради державних секретарів (РДС) декларувалася робота над законом про забезпечення інвалідів та родин військових, тоді ж це питання обговорювалося в Українській Національній Раді (УНРада). 28 січня 1919 р. на черговому засіданні уряду розглядалася пропозиція надання цієї допомоги. Згідно із протоколом засідання державний секретар військових справ погодив виплату військових причинків, отож було вирішено просити УНРаду прийняти відповідний закон¹¹.

Того ж дня зі Станиславова до повітового комісаріату Рудок була надіслана телеграма, яка сповіщала місцеву владу про те, що уряд затвердив згадані причинки. Повітовому комісарові було наказано “візвати громадські уряди щоби зголошення родин українських вояків зладнати” та водночас перевірити надану інформацію. Також у документі рекомендувався склад

⁴ Луцький М. Право і система законодавства Західно-Української Народної Республіки : дис.....д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна”. Київ, 2016. 418 с.

⁵ Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. Львів, 1995. 368 с.

⁶ Макарчук С. Українська республіка галичан. Нариси про ЗУНР. Львів, 1997. 192 с.

⁷ Тищик Б. Західно-Українська Народна Республіка(1918–1923). *Історія держави та права*. Львів, 2004. 392 с.

⁸ Павлишин О. Львівщина у добу Західноукраїнської Народної Республіки (1918–1919) : навч. посіб. Львів, 2008. 223 с.

⁹ ЗУНР, 1918–1923: Ілюстрована історія / керівник авторського колективу та головний редактор М. Кугутяк. Львів – Івано-Франківськ : Манускрипт – Львів, 2008. 524 с.

¹⁰ Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: Історія / керівник авторського колективу та відповідальний редактор О. Карпенко. Івано-Франківськ: Сіверсія, 2001. 628 с.

¹¹ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали: у 5 т. / уклад.: О. Карпенко, К. Мицан. Івано-Франківськ, 20001. Т. 2. С. 62.

майбутньої причинкової комісії, до якої мали входити по одному представникові повітового комісаріату, місцевого фінансового уряду (“скарбової влади”) та громади, де проживає прохач допомоги, а також двоє мужів довір’я, які обиратимуться локальною філією товариства “Сільський господар” від усього повіту¹².

Згодом вказані положення лягли в основу спеціального “Закону про військові додатки”, прийнятого УНРадою 15 лютого. Згідно з ним передбачалися виплати допомоги сім’ям мобілізованих чоловіків, які втратили дохід та не можуть себе забезпечувати. Щоденна сума допомоги складала 2–1.6 корон у залежності від місця проживання. Практичні аспекти процедури формування відповідних комісій, затвердження та способу виплати урядової допомоги були деталізовані розпорядком Державного секретаріату внутрішніх справ у цей же день¹³.

У Рудківському комісаріаті телеграма від 28 січня 1919 р. більше трьох тижнів залишалася нереалізованою, допоки 21 лютого повітовий комісар не видав детальну інструкцію, яка переповідала зміст попереднього урядового розпорядження. Сільським комісарам було наказано скласти та ретельно перевірити списки (“друки”) тих, хто претендує на отримання виплат та надіслати їх повітовому комісаріату. Водночас відповідним інстанціям наказано провести вибори членів причинкової комісії, а її головою призначено Володимира Мандичевського – заступника повітового комісара¹⁴.

Можна твердити, що формування відповідної комісії відбулося доволі швидко. За повідомленням місцевого часопису “Громадська думка”, 25 лютого на зборах філії товариства “Сільський господар” було обрано делегатами Миколу Рогуцького із с. Купновичі Старі та Михайла Ковальського із с. Болозви Дільної¹⁵. 6 березня делегатом від податкового уряду став його очільник Юліан Лашкевич¹⁶. Цікаво також відзначити, що місцеве населення подекуди ставилося негативно до причинкових комісій через домінування у них інтелігенції¹⁷.

Попри те, що прямих свідчень про роботу повітової комісії серед опрацьованих документів не виявлено, на основі опосередкованих відомостей: листування між претендентами на отримання допомоги, громадськими та повітовим комісаром¹⁸ – можемо реконструювати процедуру затвердження списків одержувачів причинків. Спершу прохачі самостійно чи через громадського комісара заповнювали формуляр документа (використовувалися зразки з часів Австро-Угорської імперії) та надсилали його у повітовий комісаріат. Останній зобов’язував урядовця того селища, звідки походив претендент, та двох “мужів довір’я” перевірити, чи справді він має підстави для отримання державних виплат і на основі їхнього висновку затверджував чи відхиляв перелік осіб.

На практиці, ця бюрократизована процедура тривала до двох місяців: перші заяви були оформленні упродовж 13–17 березня, повітовий комісар повертав їх для перевірки у громади з початку квітня, а остаточне рішення у справі причинкової комісії почали виносити щойно на початку травня. Зважаючи на те, що Рудківський повіт був окупований у середині цього ж місяця, населення так і не змогло отримати фінансову допомогу від держави.

Головною функцією причинкових комісій була перевірка обставин матеріального забезпечення кандидатів на відповідність законодавчим вимогам – необхідно було підтвердити, що їхнє утримання залежало від мобілізованого і вони не були спроможні самостійно себе прогодувати. У згаданому законі УНРади про військові причинки йшлося: “Заробіток, досягнений власною працею управлених до причинка осіб, не виключає права до причинка. Однак, те право гасне, коли... управлена до причинка особа узискає такий заробіток, що з доходів того майна,

¹² Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО), ф. 1259, оп. 1, спр. 1, арк. 18.

¹³ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали. Т. 2. С. 230–235, 285–289.

¹⁴ ДАЛО, ф. 1259, оп. 1, спр. 1, арк. 22–23.

¹⁵ Збори філії товариства “Сільський господар”. *Громадська думка*. 1919. 4 березня. № 5. С. 3–4.

¹⁶ ДАЛО, ф. 1259, оп. 1, спр. 12, арк. 29 зв.

¹⁷ Павлишин О. Суспільно-політична криза в ЗУНР у першій половині 1919 року. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2009. Вип. 18. С. 122.

¹⁸ ДАЛО, ф. 1259, оп. 1, спр. 56, арк. 1–110.

ренти чи заробітку удержане сеї особи може бути в цілості покрите¹⁹. Цей дещо загальний та недеталізований параграф рудківська повітова комісія на практиці трактувала достатньо прямолінійно та по-своєму методично – відмовляючи тим претендентам, яких вона за віком вважала здібними забезпечувати самих себе. Так, виплати не мали надаватися братам і сестрам від 1904 року народження (п'ятнадцятирічним та старшим), а також шваграм, дядькам та тіткам, які мали власне господарство²⁰. Незалежно від матеріальних обставин допомога призначалася батькам мобілізованого та його малолітнім родичам (окрім дітей, у документах присутній також племінник²¹). Прикметно, що громадські комісари та “мужі довір'я” із громад, на яких законом та розпорядком повітової влади покладался обов'язок перевірити стан забезпечення родичів мобілізованого, практично завжди рекомендували надати прохачам допомогу. Усього у Рудківському повіті заявку на отримання допомоги подали 615 осіб, з яких 52 особам (8,5 %) відмовлено.

Окремою категорією осіб, родинам яких заборонялося виплачувати причинки згідно з законом, були дезертири з Галицької Армії (ГА). Місцеві адміністрації отримували списки втікачів зі служби від окремих військових частин та вели власну картотеку. Зважаючи на те, що до травня 1919 р. рудківська повітова причинкова комісія отримала відомості про 332 випадки дезертирства²², розмах цього явища був доволі великий, що, у свою чергу, суттєво зменшувало кількість населення, яке могло отримати фінансову допомогу.

Іншою проблемою реалізації виплат родинам військовослужбовців був відсутній дефіцит фінансів у центрального уряду ЗУНР, який не міг підтримувати такі масштабні соціальні проекти. Відомо, що до середини березня 1919 р. Державний секретаріат внутрішніх справ через нестачу коштів не виплачував військових причинків (які були однією із найбільших статей видатків²³), водночас пообіцявши із надходженням уряду необхідних фінансів нарахувати допомогу²⁴.

Зважаючи на те, що біля території Рудківського повіту пролягала лінія фронту, виникла потреба надавати фінансову підтримку евакуйованому населенню. 3 березня державний секретар внутрішніх справ Іван Макух надіслав телеграму до повітового комісаріату Рудок, у якій повідомляв, що уряд вирішив виплатити так звані евакуаційні причинки у розмірі по 3 корони на людину денно. Комісар повинен був скласти достовірний перепис переміщених осіб та простежити, щоб матеріальну допомогу не отримували ті, особи, які уже одержують дотації від держави. Через три дні державний секретар у наступній телеграмі уточнив, що причинки належить нараховувати лише втікачам від польсько-українського фронту, натомість не брати до уваги евакуйованих під час Першої світової війни²⁵. Тоді ж ці повідомлення поширили у центральній пресі²⁶.

З проханням призначити фінансову допомогу до рудківського повітового комісара зверталися як в індивідуальному порядку, так і колективно – через громадського комісара населеного пункту, де перебувала спільнота біженців. Опісля державний урядовець наказував місцевому відділку жандармерії та очільнику селища, де перебував прохач, перевірити вказану ним інформацію. Місцевого посадовця цікавило не лише звідки, куди, коли та з ким була евакуйована особа, а й чи могла вона самостійно себе забезпечувати, чи мала майно на території повіту і чи

¹⁹ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали. Т. 2. С. 231.

²⁰ ДАЛО, ф. 1259, оп. 1, спр. 56, арк. 20, 36, 48, 64, 67, 69, 73, 83, 85, 94; Там само. Спр. 57, арк. 10, 37, 43, 52.

²¹ ДАЛО, ф. 1259, оп. 1, спр. 56, арк. 40.

²² ДАЛО, ф. 1259, оп. 1, спр. 73, арк. 1–7; Там само. Спр. 80, арк. 1–139; Там само. Спр. 81, арк. 1–147.

²³ Чубатий М. Державний лад на Західній Області Української Народної Республіки. *Записки наукового товариства ім. Шевченка. Т. 205 : У пошуках історичної правди. Збірник на пошану Миколи Чубатого / 1889–1975* / ред.: Г. Лужицький та Я. Падох. Нью-Йорк, Париж, Сідней, Торонто, 1987. С. 37.

²⁴ Виплата військових причинків. *Републіка*. 1919. 4 березня. № 26. С. 2; Виплата військових причинків. *Золочівське слово*. 1919. 12 березня. № 20. С. 2.

²⁵ ДАЛО, ф. 1259, оп. 1, спр. 1, арк. 83–84.

²⁶ Виплата евакуаційних причинків. *Републіка*. 1919. 5 березня. № 27. С. 1; Урядовий відділ, *Републіка*. 1919. 8 березня. № 30. С. 1.

не отримує якоїсь іншої допомоги від держави²⁷. Останнє було важливим пунктом – Іванові Навроцькому, що переїхав у Рудківський повіт, було відмовлено у допомозі саме на тій підставі, що він уже отримує допомогу від уряду як працівник залізниці²⁸. Влада також не проводила розрізнення на національному ґрунті – серед отримувачів допомоги були єврейські родини із Любена Великого та Хирова, які оселилися у містечках Рудки та Комарно²⁹.

У разі позитивного вирішення запиту повітовий комісар наказував локальному податковому уряду виплачувати певній особі причинки у передбаченому урядом розмірі першого та п'ятнадцятого числа кожного місяця. На те, що урядовці піклувалися про вчасне забезпечення цих виплат, вказує телеграма Рудківського повітового комісаріату державному секретареві внутрішніх справ із проханням надати 50 000 корон для забезпечення причинків евакуйованим у Рудківському повіті та таку ж саму суму для переселенців округу Комарно³⁰. Необхідні державні кошти надійшли у Рудки 12 квітня 1919 р., і з того часу локальна адміністрація здійснювала виплати³¹.

Водночас практичні обставини вимагали від місцевих державних посадовців діяти не лише у передбачених урядовою програмою рамках. 24 січня 1919 р., ще до публікації згаданого розпорядку державного секретаріату внутрішніх справ, до рудківського повітового комісаріату звернулася група із 25 евакуйованих осіб, що перебували у с. Бірче. Через постійне бідкування та нагальну потребу у продуктах вони пропонували місцевій адміністрації сплатити половину ціни на закупівлю харчів. Повітовий комісар виділив їм необхідну кількість збіжжя із “повітового магазину”, яке мало бути розподілене громадським комісаром поміж родинами постраждалих від війни³². У березні група евакуйованих, яка збиралася повернутися на рідну Зборівщину для відновлення обробітку землі весною, просила у повітового комісаріату вагон для перевезення, однак отримала відмову від місцевої станції жандармерії, позаяк вільних транспортних засобів у повіті не знайшлося³³.

Не меншу увагу уряд приділяв опіці родинами військових. 9 березня державний секретаріат військових справ видав розпорядок про виплату допомоги для сімей старшин та підстаршин. Зокрема так званий родинний додаток (у розмірі 160 – 400 корон залежно від рангу) припадав жінці старшини, який за обставинами військової служби не перебуває вдома, а додаток на неповнолітніх незабезпечених дітей (по 30 корон на місяць на особу) мав виплачуватися, допоки дитині виповниться 24 роки, або ж він/вона отримає заробіток чи державну посаду. Для підстаршин суми виплат були помітно менші. Крім цього, державний секретаріат зазначав, що наразі централізація виплат цих додатків неможлива, тому необхідно цей додаток уповноваженим особам виплатити на руки старшин та підстаршин, а вони самостійно подбають за утримання своєї сім'ї³⁴.

Ще одне питання, яке відобразилося в урядовому листуванні – допомога інвалідам війни. Упродовж січня – березня 1919 р. до Рудківського повітового комісаріату звернулися 20 осіб із проханням про призначення пенсії, а також родина нещодавно померлого інваліда, яка хотіла отримати шестимісячні виплати, які не були надані небіжчику раніше³⁵. У цих обставинах, 4 березня повітовий комісар Рудок надіслав телеграму Державному секретаріату внутрішніх справ із запитом, чи потрібно виплачувати пенсії цим людям (припускаємо, що він мав на увазі постраждалих військовослужбовців австрійської армії)³⁶. Лист, імовірно, залишився без відповіді.

²⁷ ДАЛО, ф. 1259, оп. 1, спр. 58, арк. 1–60.

²⁸ ДАЛО, ф. 1259, оп. 1, спр. 58, арк. 8–9.

²⁹ Там само. Арк. 15–17, 25–28, 34.

³⁰ Там само. Арк. 30.

³¹ ДАЛО, ф. 1259, оп. 1, спр. 59, арк. 100.

³² ДАЛО, ф. 1259, оп. 1, спр. 58, арк. 1.

³³ Там само. Арк. 39.

³⁴ Вістник державного секретаріату військових справ. 1919. 26 травня. № 13. С. 1–2.

³⁵ ДАЛО, ф. 1259, оп. 1, спр. 75, арк. 1–3.

³⁶ ДАЛО, ф. 1259, оп. 1, спр. 1, арк. 82.

Крім цього, особливу увагу посадовці ЗУНР приділяли діючим та колишнім службовцям залізничних шляхів. 15 березня у Рудки надійшов службовий наказ Дирекції державних залізниць у Станиславові (написаний 24 лютого) скерований до всіх дирекційних відділів та станційних урядів залізниці. Українська адміністрація повідомляла, що в порозумінні з австрійською дирекцією шляхів відтепер українська сторона виплачуватиме пенсії, провізії, дари з ласки та інші типи фінансової допомоги для пенсіонерів-залізничників та їхніх вдів і сиріт, починаючи з 1 грудня 1918 р.³⁷ Наступний документ – розпорядок РДС від 8 березня встановлював, що має бути виплачена всім службовцям залізниць, пошти та телеграфів фінансова допомога у вигляді одномісячної платні, одномісячного додатку на помешкання та трьох інших категорій виплат. На них мають право службовці, які працюють з 1 лютого 1918 р., склали присягу і працюють щонайменше 20 робочих днів³⁸. Також додаткові кошти працівники залізниць отримували разом із державними службовцями.

Іншою категорією населення, про яку намагалася подбати ЗУНР, були власне державні службовців та вчителі. 26 січня державний секретаріат фінансів розпорядився виплатити у лютому 1919 р. одноразовий надзвичайний додаток державним службовцям, пенсіонерам, вдовам та сиротам по них, мотивуючи цю постанову тяжкою фінансовою кризою. Надання допомоги мало розпочатися з 1 лютого у тому розмірі, який вказаний для кожної категорії у розпорядку австрійського міністерства фінансів від 11 вересня 1918 р. Також окремі виплати у тому ж розмірі, що й у листопаді 1918 р., мали бути надані залізничним робітникам, які з 1 грудня перебувають на державній службі³⁹.

У середині лютого керівництво ЗУНР спробувало унормувати виплати для вчителів. 15 лютого УНРада до остаточного врегулювання заробітної плати постановила надати вчителям, пенсіонерам, вдовам і сиротам по них воєнний додаток. Учителям, що склали іспит зрілості чи мають відповідний рівень кваліфікації допомога мала виплачуватися у подвійному розмірі, натомість усім іншим категоріям – відповідно до австрійських норм⁴⁰. На наступний день РДС видав розпорядження про надання так званого доріжняного додатку (покликаного полегшити інфляційні процеси для населення) за останній квартал 1918 р. та упродовж 1919 р., детально зазначивши суми, які припадали різним категоріям педагогів та їхнім родинам⁴¹.

Невідомо, чи справді ці кошти були виплачені, але 25 квітня РДС у зв'язку із тяжкою економічною ситуацією постановила виплатити ще низку додатків згаданим категоріям службовців. Державним службовцям і функціонерам, пенсіонерам, вдовам і сиротам по них надали ще один одноразовий додаток відповідно до згаданої імперської постанови від вересня 1918 р. Працівникам залізничного транспорту допомога мала би виплачуватися у тому ж розмірі, що й у лютому 1919 р., а право на неї належало лише тим робітникам, які працюють не пізніше, ніж з 1 квітня 1919 р. Вчителям та суміжним категоріям визначено виплатити одноразовий доріжняний додаток, який становить 25 % від тієї суми, яку їм надано у 1918 р. розрахованої відповідно до урядового розпорядку 16 лютого 1919 р. Окрім цього, уряд вирішив виплатити причинок і вдовам по греко-католицьких священниках, сиротам до 24 років, що перебувають під опікою матері, та неповнолітнім сиротам, які через хворобу не можуть працювати⁴².

Труднощі у реалізації цих постанов можна проілюструвати на прикладі Івана Боберського. Попри своє високе урядове становище (рефернт пропаганди Письменичого відділу Державного секретаріату військових справ), він отримав як педагог державні виплати за грудень 1918 р. – квітень 1919 р. лиш на початку травня 1919 р. Серед нарахованих йому коштів, окрім

³⁷ ДАЛО, ф. 1259, оп. 1, спр. 1, арк. 110–111 зв.

³⁸ Вістник державного секретаріату шляхів, почт і телеграфів. 1919. 26 березня. № 3. С. 26–27.

³⁹ Вістник державних законів та розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. 1919. 31 січня. № 1. С. 4.

⁴⁰ Західно-Українська Народна Республіка 1918 – 1923. Документи і матеріали. Т. 2. С. 224–225.

⁴¹ Вістник державних законів та розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. 1919. 2 березня. № 3, С. 15–16.

⁴² Оповістка. Републіка. 1919. 27 квітня. № 71. С. 1; Урядовий відділ. Републіка. 1919. 29 квітня. № 72. С. 1; Урядовий відділ. Републіка. 1919. 1 травня. № 74. С. 1; Розпорядок. Републіка. 1919. 3 травня. № 75. С. 2.

зарплати, також були активальний та воєнно-доріжний додатки, одноразова надзвичайна допомога для вчителів та окремі виплати, заборговані з часів Австро-Угорської імперії⁴³.

Чи відповідали обсяги декларованого та реального соціального фінансування матеріальним потребам населення? Проаналізований комплекс джерел не дозволяє нам дати точну, статистичну відповідь на це питання. Однак, на основі узагальнення відомих нам із урядових розпоряджень та спогадів цін на харчування та проживання у місті, можемо твердити, що державних виплат службовцям та членам їх родин було недостатньо, щоб покрити необхідні витрати. Проблеми постійного зростання цін, нерегулярності обіцяних державною виплат та бідності фіксуються як у зверненнях до місцевих адміністрацій, так і у мемуарах та навіть обговорюються на засіданнях уряду. Не полегшувало соціальне фінансування і життєвий рівень більшості малозабезпеченого сільського населення, позаяк держава встигла реалізувати лише виплату евакуаційних причинків. Власне через тяжке матеріальне становище місцева та центральна влада також надавала допомогу населенню дровами, будівельними матеріалами, продуктами, предметами першого вжитку, насінням для посівної кампанії тощо. Втім, це питання ще потребує окремого та ширшого аналізу.

Отже, одним із пріоритетних напрямів діяльності керівництва ЗУНР був захист низки вразливих та малозабезпечених груп населення: сімей мобілізованих до Галицької Армії чоловіків, біженців від польсько-українського фронту, інвалідів, державних службовців, працівників залізничного транспорту, вчителів, а також пенсіонерів, вдів та сиріт із їхнього середовища. Незважаючи на намір високопосадовців ЗУНР сформувати широку і демократичну соціальну політику, їхні дії на практиці мали запізнілий та непослідовний характер, були покликані вирішити найнагальніші потреби та не були реалізовані у повній мірі через фінансові труднощі, бюрократизм та короткий період існування держави.

THE IMPLEMENTATION OF THE WUPR'S SOCIAL POLICY BASED ON THE MATERIALS OF THE RUDKIVSKY DISTRICT

Dmytro PUHACH

*Ivan Franko National University of Lviv,
Mykhaylo Hrushevskiy Department of Contemporary History of Ukraine,
Universytetska St., 1, 79000, Lviv, Ukraine
e-mail: dmpgch@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5044-1005*

The paper examines the legislative and regulatory activities of the West Ukrainian People's Republic in the field of governmental support for low-income groups of the population and the peculiarities of its implementation in the Rudkivsky district in November 1918 – May 1919. Along with the legal component, the study focuses on practical aspects: state funding of social assistance, procedures for obtaining permission for payments, mechanisms and practices for actually providing funds to the population, the role of district and village administrations in these processes, as well as local specifics of WUPR's social policy. On the basis of archival materials, the article demonstrates that despite the high interest of the state and society in the implementation of active social policy (caused by the war and numerous socio-economic cataclysms of 1914–1919), in practice, the actions of central and local authorities faced a number of difficulties. The author describes the process of legal regulation of the payments to the families of military personnel and analyzes the financial and time constraints, bureaucracy along with poor communication that complicated the implementation of such payments. Attention is drawn to the government's successful, or occasionally not, measures to support evacuees, civil servants, railroad workers, teachers, Greek Catholic priests and vulnerable members of their families. The author summarizes that despite the intention of high-ranking officials of the WUPR to formulate a comprehensive fundamental social policy, their actions were belated, inconsistent, and aimed at addressing the most urgent needs.

⁴³ Боберський І. Щоденник, 1918–1919 рр. / упоряд. Ю. А. Мицик. Київ Видавничий дім “Києво-Могилянська Академія”, 2003. С. 200, 205.

Keywords: Western Ukrainian People's Republic, Rudkivsky district, social policy, government financial assistance, vulnerable categories of the population.

REFERENCES

- Boberskyi, I. (2003) *Shchodennyk, 1918–1919 rr.* (Yu. A. Mytsyk Comps.). [Diary, compiler Yu. A. Mytsyk]. Kyiv : Vydavnychi dim “Kyievo-Mohylianska Akademiia”, 260 p. (in Ukrainian).
- Chubatyi M. (1987) Derzhavnyi lad na Zakhidnii Oblasty Ukrainskoi Narodnoi Respubliky. [The state organisation in the West region of the Ukrainian People's Republic]. *Zapysky naukovooho tovarystva im. Shevchenka. T. 205: U poshukakh istorychnoi pravdy. Zbirnyk na poshanu Mykoly Chubatoho 1889–1975* / Red.: H. Luzhynskyi ta Ya. Padokh. Niu-York, Paryzh, Sidnei, Toronto, 1–50 (in Ukrainian).
- Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti (DALO) [The State Archive of the Lviv region], f. 1259, op. 1, spr. 1. Tsirkulyari, ukazaniya i rasporyadzhenniya Stanislavskogo sekretariata voennyih, vnutrennyih, zemelnyih, finansovyih del, sekretariata sudoproizvodstva,, 133 ark (in Ukrainian).
- Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti (DALO) [The State Archive of the Lviv region], f. 1259, op. 1, spr. 12. Perepiska s chastnyimi litsami i drugimi po hozaystvennym, finansovym i dr. voprosam, ark. 74 (in Ukrainian).
- Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti (DALO) [The State Archive of the Lviv region], f. 1259, op. 1, spr. 56. Zayavleniya chlenov semey voennosluzhaschih o vyplate im posobiy. Tom 1, ark. 220 (in Ukrainian).
- Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti (DALO) [The State Archive of the Lviv region], f. 1259, op. 1, spr. 57. Zayavleniya chlenov semey voennosluzhaschih o vyplate im posobiy. Tom 2, ark. 125 (in Ukrainian).
- Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti (DALO) [The State Archive of the Lviv region], f. 1259, op. 1, spr. 58. Zayavleniya evakuirovannyih o vplate im posobiy. Tom 1, ark. 60 (in Ukrainian).
- Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti (DALO) [The State Archive of the Lviv region], f. 1259, op. 1, spr. 59. Zayavleniya evakuirovannyih o vplate im posobiy. Tom 2, ark. 241 (in Ukrainian).
- Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti (DALO) [The State Archive of the Lviv region], f. 1259, op. 1, spr. 73. Spisok dezertirov iz Rudkivskogo poveta s ukazaniem nevyplaty posobii ikh sem'yam. ark. 7 (in Ukrainian).
- Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti (DALO) [The State Archive of the Lviv region], f. 1259, op. 1, spr. 75. Spisok invalidov khodataistvuyushchikh o naznachenii im invalidskoi pensii, ark. 3 (in Ukrainian).
- Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti (DALO) [The State Archive of the Lviv region], f. 1259, op. 1, spr. 80. Nablyudatelnie listki lits bezhavshykh iz ukraïnsko-natsyonalisticheskoi armii dlya nevyplaty posobii ikh sem'yam. A – O. ark. 139 (in Ukrainian).
- Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti (DALO) [The State Archive of the Lviv region], f. 1259, op. 1, spr. 81. Nablyudatelnie listki lits bezhavshykh iz ukraïnsko-natsyonalisticheskoi armii dlya nevyplaty posobii ikh sem'yam. P – Ya. ark. 147 (in Ukrainian).
- Drohomyretska, L., & Savchuk, B. (2014) Sotsialno-ekonomichna polityka ZUNR: istoryko-pravovyi aspekt. Halychyna. [Socio-economic policy of the WUPR: historical and legal aspect]. *Halychyna. [Galicia]*, 25–26, 132–141 (in Ukrainian).
- Karpenko, O. (Ed.). (2001). *Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika. 1918–1923: Istoriia.* [West Ukrainian People's Republic. 1918–1923: History]. Ivano-Frankivsk: Siversiia, 628 p. (in Ukrainian).
- Karpenko, O., & Mytsan, K. (Comps.). (2001). *Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika 1918–1923. Dokumenty i materialy. In 5 vol.. Vol. 2. Derzhavotvorchi ta administratyvno - orhanizatsiini protsesy.* [West Ukrainian People's Republic 1918–1923. Documents and materials. In 5 volumes. Volume 2. State-building, administrative and organizational processes]. Ivano-Frankivsk : Lileia-NV, 712 p. (in Ukrainian).
- Kuhutiak, M. (Ed.). (2008). *ZUNR, 1918–1923: Iliustrovana istoriia.* [WUPR, 1918–1923: an illustrated history]. Lviv – Ivano-Frankivsk : Manuskrypt – Lviv, 524 p. (in Ukrainian).
- Kyshakevych, L. (2014) Finansovo-ekonomichna polityka ZUNR: istoryko-pravovyi vymir [Financial and Economic policy of the WUPR: Historical and Legal Dimension]. (*Extended abstract of Candidate's thesis*). L'viv (in Ukrainian).
- Lutskyi M. Pravo i systema zakonodavstva Zakhidno-Ukrainskoi Narodnoi Respubliky [Law and system of legislation of the West Ukrainian People's Republic]. (*Doctor's thesis*). Kyiv (in Ukrainian).
- Lytvyn, M., & Naumenko, K. (1995) *Istoriia ZUNR.* [History of WUPR]. Lviv : OLIR, 368 p. (in Ukrainian).
- Makarchuk, S. (1997). *Ukrainska respublika halychan. Narysy pro ZUNR.* [Ukrainian republic of galicians. Essays on the WUPR]. Lviv : Svit, 192 p. (in Ukrainian).
- Opovistka, *Republika*, (1919). (27 kvitnia). [Announcements Republic] (in Ukrainian).

Pavlyshyn, O. (2008) *Lvivshchyna u dobu Zakhidnoukrainskoi Narodnoi Respubliky (1918–1919)*. [Lviv region in the period of the West Ukrainian People's Republic (1918–1919)]. Lviv: Litopys, 223 p. (in Ukrainian).

Pavlyshyn, O. (2009) *Suspilno-politychna kryza v ZUNR u pershii polovyni 1919 roku*. [Social and political crisis in the WUPR in the first half of 1919]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*. [Ukraine: cultural heritage, national consciousness, statehood]. 18, 119–130 (in Ukrainian).

Rozporiadok. *Republyka* (1919). (3 travnia). [Decree. Republic] (in Ukrainian).

Tyshchuk, B. (2004) *Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika (1918–1923). Istoriiia derzhavy ta prava*. [West Ukrainian People's Republic (1918–1923). History of state and law]. Lviv: Triada plus, 392 p. (in Ukrainian).

Uriadovi viddil. *Republyka* (1919). (1 travnia). [Government announcements. Republic] (in Ukrainian).

Uriadovi viddil. *Republyka* (1919). (29 kvitnia). [Government announcements. Republic] (in Ukrainian).

Uriadovi viddil. *Republyka* (1919). (8 bereznia). [Government announcements. Republic] (in Ukrainian).

Vistnyk derzhavnoho sekretariatu shliakhiv, pocht i teliegrafiv. (1919). (26 bereznia). [Bulletin of state secretariat of railways, post and telegraphs] (in Ukrainian).

Vistnyk derzhavnoho sekretariatu viiskovykh sprav. (1919). (26 travnia). [Bulletin of state secretariat of military affairs] (in Ukrainian).

Vistnyk derzhavnykh zakoniv i rozporiadkiv Zakhidnoi Oblasti Ukrainskoi Narodnoi Respubliky. (1919). (2 bereznia). [Bulletin of state laws and regulations of the West Oblast of the Ukrainian People's Republic] (in Ukrainian).

Vitenko, M. (2014) *Povsiakdenne zhyttia Stanyslavova v period isnuvannia ZUNR*. [Stanislaviv's daily life during the existence of the WUPR]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Istoriiia*. [Bulletin of the Precarpathian University. History], 25, 29–36 (in Ukrainian).

Vyplata evakuatsiinykh prychnykhiv. *Republyka*, (1919). (5 bereznia). [Payment of compensation to evacuees Republic] (in Ukrainian).

Vyplata viiskovykh prychnykhiv. *Republyka*, (1919). (4 bereznia). [Payment of compensation to the families of the military. Republic] (in Ukrainian).

Vyplata viiskovykh prychnykhiv. *Zolochivske slovo*, (1919). (12 bereznia). [Payment of compensation to the families of the military. Word from Zolochiv] (in Ukrainian).

Zbory filii tovarystva "Sil'skyi gospodar". *Hromadska dumka*. (1919). (4 bereznia). [Meeting of the branch of the society "Sil'skyi Gospodar" ("A Farmer"). Public opinion] (in Ukrainian).